

Ю. О. Матвєєва, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИННИЦЬ В УМОВАХ ВИХОВНОЇ КОЛОНІЇ

Розкрито сутність процесу ресоціалізації неповнолітніх осіб жіночої статі. Визначено основні напрями та зміст ресоціалізаційної діяльності щодо неповнолітніх правопорушниць в умовах жіночої колонії.

Ключові слова: виховання; соціалізація; ресоціалізація; пенітенціарна установа; неповнолітня правопорушниця.

Ставлення України як правової держави супроводжується багатьма негативними явищами й тенденціями в економічній і соціальній галузях. Як наслідок, виникає соціальна дезадаптація, криза духовності, девальвація моральних цінностей, ослаблення внутрішньосімейних зв'язків, ріст соціального сирітства, що й призводить до різкого загострення криміногенної обстановки серед неповнолітніх.

Вивчення причин дезадаптації неповнолітніх і вивчення ними злочинних дій дає змогу стверджувати, що протиправна поведінка є переважно наслідком недоліків сімейного виховання (байдужість батьків до інтересів і поведінки дітей, невміння чи небажання їх виховувати, незнання дитячої й підліткової психології, учинення батьками чи іншими родичами злочинів у минулому тощо) та дефіцитарності освіти. Це сприяє виходу неповнолітніх на вулицю, зростанню питомої ваги асоціальних груп однолітків, вплив яких більший, ніж вплив батьків і вчителів. Безконтрольність такого спілкування створює потенційно небезпечні ситуації соціального становлення, поглиблює соціальну дезадаптацію дітей та молоді, підвищує ризик вживання неповнолітніми наркотичних речовин, що в поєднанні з вищезазначеними причинами обумовлює вчинення злочину.

Загальна соціально-педагогічна робота щодо соціалізації неповнолітніх, схильних до девіантної поведінки здійснюється і в установах освіти, позашкільних навчальних закладах і у спеціалізованих та соціально-педагогічних службах. Порушені

питання відображено і в працях багатьох дослідників. Так, проблеми соціалізації неповнолітніх розкриваються Т. Андреевою, М. Євтухом, А. Капською, І. Коном, Н. Лавриченко, М. Лукашевичем, А. Мудриком та ін. Специфіку роботи з девіантними неповнолітніми висвітлюють В. Бочарова, О. Карпенко, В. Лютій, Н. Максимова, М. Панасюк, В. Оржеховська, Н. Чернуза та ін. Водночас особливої уваги потребує соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками.

Мета статті – проаналізувати специфіку ресоціалізації неповнолітніх осіб жіночої статі; охарактеризувати зміст, форми й методи роботи з неповнолітніми правопорушниками в умовах колонії.

Із соціально-педагогічних позицій ресоціалізація трактується як: 1) відновлення особистістю якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві; 2) засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх; 3) комплекс заходів, спрямований на відновлення соціального статусу особистості, втрачених або неформованих соціальних навичок, переорієнтація соціальних і референтних орієнтацій девіантів через включення їх у нові, позитивно орієнтовані стосунки й види діяльності. Проте для нас найбільш важливим є визначення ресоціалізації щодо засуджених. У цьому разі вона трактується як «відновлення, збереження й розвиток соціально корисних зв'язків і відносин засудженого й у період відбування ним покарання, і на першому етапі його життя після звільнення» [1]. Нарешті, з урахуванням спрямованості нашого дослідження звернімося до трактування ресоціалізації з позицій педагогічної науки, поданого в педагогічному словнику. В ньому ресоціалізація визначається як «необхідна повторна соціалізація особистості в нових змінених соціальних умовах і обставинах».

Насамперед відзначимо, що під змістом процесу ресоціалізації ми розуміємо педагогічно орієнтовану систему знань, умінь, навичок, понять, досвід самостійних дій, емоційно-ціннісне ставлення до світу, оволодіння якими забезпечує відновлення втраченої здатності до соціально прийнятної поведінки в колонії й поза її межами.

Принципово важливим аспектом сутнісної основи ресоціалізаційного процесу є розуміння його не як самостійного соціального феномену, а як частини загально-державної системи виховання й специфічної галузі педагогічної науки, що дає змогу вивчати й описувати його в категоріях, поняттях, закономірностях, принципах, формах, методах, прийнятих у загальній педагогіці, тому провідною педагогічною категорією, завдяки якій, власне, і можливий процес ресоціалізації, є виховання. В умовах пенітенціарної системи його особливість полягає в тому, що він виступає як механізм морального впливу на неповнолітніх засуджених жіночої статі, засіб цілеспрямованого впливу на особистість для прищеплення їй навичок орієнтації в соціумі, формування навичок прийнятного способу життя, психологічної готовності до законослухняної поведінки.

З огляду на специфіку пенітенціарного закладу для неповнолітніх ми згодні з трактуванням учених виховання як «спільної діяльності, взаємодії вихователів і вихованців, результатом котрої повинна бути зміна, формування й розвиток у заданому напрямку вихованця, з урахуванням його здібностей, інтересів, спрямованості» [2–3].

Підсумовуючи, відзначимо, що виховання як головний ресоціалізаційний механізм – один із найскладніших соціальних процесів, спрямований на підготовку неповнолітніх засуджених до самостійного життя. В умовах пенітенціарної системи він безупинний і проявляється в кількох взаємозалежних площинах – це головна мета пенітенціарного закладу; педагогічний процес, що забезпечує досягнення мети; нарешті, внутрішній процес якісної зміни свідомості, почуттів і поведінки особистості.

Метою ресоціалізаційної діяльності стосовно неповнолітніх засуджених жіночої статі є зміна спрямованості особистості, створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей, формування в осіб, що відбувають покарання, здатності до самостійного стабільного законослухняного життя після звільнення.

Досягнення цієї мети можливе через вирішення найважливіших практичних завдань, а саме:

відновлення й збереження соціальних зв'язків і відносин особистості, їх розвиток і збагачення в заданих режимом умовах;

забезпечення соціального, правового, психологічного, фізичного, морального захисту й підтримки неповнолітніх засуджених осіб жіночої статі у процесі їхньої ресоціалізації;

формування в неповнолітніх правопорушниць здатності й умінь до саморегулятивної діяльності, в основі яких лежать процеси самовиховання, самоконтролю, самореалізації в соціально-прийнятій системі діяльності й відносин;

забезпечення всім неповнолітнім засудженим можливості вчитися, здобувати освіту й фах, підвищувати свій загальнокультурний рівень, розширювати кругозір, формувати соціально значущу систему ціннісних орієнтацій і життєвих відносин;

забезпечення всім неповнолітнім засудженим можливості вчитися, здобувати освіту й фах, підвищувати свій загальнокультурний рівень, розширювати кругозір, формувати соціально значущу систему ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив;

зважаючи, що відбування покарання в умовах позбавлення волі об'єктивно сприяє руйнуванню фізичного й психічного здоров'я, найважливішим завданням ресоціалізації є забезпечення неповнолітній засудженій таких умов, які сприяли б збереженню й зміцненню її фізичного, психічного здоров'я, а також максимально компенсували негативні психоемоційні переживання в режимних умовах;

постійне звернення вихователів і вчителів до самосвідомості засуджених, розвиток їхніх інтелектуальних, творчих і фізичних потенцій, зміцнення віри у свої сили, у можливість гідного життя після звільнення.

Змістовну основу ресоціалізаційної діяльності в колонії для неповнолітніх осіб жіночої статі складають традиційні напрями виховної роботи, але реалізовані у специфічних умовах виправного закладу. Як і в традиційній педагогіці, основу виховної діяльності в колонії складає моральне, правове, трудове, фізичне, естетичне, етичне виховання. У специфічних умовах виправного закладу ці напрями реалізуються в таких

специфічних для колонії видах діяльності: навчання й виховання в загальноосвітній школі, як трудова діяльність, художньо-естетична творчість, **дозвіллсва** діяльність і спорт.

Крім названих напрямів, у колоніях для неповнолітніх дівчат особливе місце в ресоціалізаційному процесі відводимо відновленню сімейних зв'язків, які розглядаємо як особливий вид психосімейної терапії, через контакти з сім'єю й близькими родичами. Цей ресоціалізаційний чинник має величезне значення саме в колоніях для неповнолітніх засуджених жіночої статі, що пояснюється їхніми віковими й психологічними особливостями. Як правило, дівчатка, навіть опинившись в ув'язненні, зберігають далі досить лояльне ставлення до суспільства й не відчувають явної ворожості до соціальних інституцій. Маючи недостатній життєвий досвід, вони, на відміну від дорослих ув'язнених, швидко адаптуються до нових умов, зберігаючи прихильність до сімейних цінностей, родинних і приятельських зв'язків. Ця особистісна якість обов'язково має бути використана педагогами й вихователями для активізації процесу ресоціалізації.

Важливим напрямом ресоціалізаційної діяльності є художньо-естетична творчість, яка спрямована на формування естетичної культури, моральності, гуманізму в неповнолітніх засуджених, виховання в них почуття прекрасного, що в умовах життя в колонії є найсильнішим психоемоційним регулятором міжособистісних відносин. Так, наприклад, традицією виправної жіночої колонії (м. Мелітополь) стало залучення до концертної діяльності професійних і самодіяльних творчих колективів, артистів місцевих театрів.

Особливе місце в роботі педагогів, вихователів колонії займає такий напрям, як безпосереднє залучення дівчат до творчої діяльності. Зокрема, у виховній колонії створені й активно функціонують самодіяльний театр, різноманітні творчі гуртки, кіноклуби. Традиційними в роботі з неповнолітніми стали читацькі конференції, дискусійні клуби з проблем культурно-естетичної творчості, тематичні вечори, зустрічі з цікавими людьми.

Для неповнолітніх засуджених дівчат обов'язково в ресоціалізаційній діяльності є організація дозвілля й спортивна робота. Для молодого організму її значення важко переоцінити, особливо якщо неповнолітня засуджена перебуває в умовах ізоляції, специфічного психологічного стану. В цьому контексті не можна не погодитися з думкою А. Пташинського й А. Гунченко, що «жодна пенітенціарна система у світі не може похвалитися успіхами в збереженні здоров'я засуджених. Умови утримання в ізоляції, за ґратами не сприяють зміцненню здоров'я й видуванню» [4].

На підставі аналізу соціально-педагогічної, психологічної та юридичної літератури ми зауважуємо, що вивчаючи особистість конкретної неповнолітньої правопорушниці, ми беремо до уваги, що виправлення людини - це, з одного боку, виправлення члена суспільства, його перевиховання; а з іншого - це самовиховання, це важка робота над самим собою для усунення хибних поглядів, цінностей. З огляду на це, ми розглядаємо ще одну складну соціально-педагогічну проблему - вивчення взаємодії злочинця з соціальним середовищем, його вплив на інших і навпаки. Тобто вивчення особистості неповнолітньої особи жіночої статі в місцях позбавлення волі має бути більш поглибленим, оскільки саме там молода людина набуває тих навичок і поглядів, які дають змогу їй стати цілком морально здоровою особистістю.

Отже, можна зробити висновок, що структура ресоціалізації неповнолітніх правопорушниць являє собою цілісну систему, складовими елементами якої є: по-перше, соціальна адаптація до умов виконання кримінального покарання й перевиховання у виховній колонії, по-друге, підготовка засудженої до звільнення, по-третє, звільнення й адаптація до умов життя на волі.

Ресоціалізація - це складний процес збереження, відновлення та розвитку у них соціально-корисних зв'язків і відносин, повернення їх у суспільство повноцінними громадянами, здатними активно життєдіяти.

Реалізувати цей процес можна лише на основі певної виправної програми, яка в закладах для неповнолітніх осіб жіночої

статі має ґрунтуватися на суб'єктній взаємодії співробітників пенітенціарної установи та засуджених з обов'язковим дотриманням діяльнісного й особистісного підходів.

Список використаних джерел

1. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / уклад. О. В. Безпалько та ін. ; ред. А. Й. Капська та ін. – К. : УДЦССМ, 2005. – 258 с.
2. Кибальченко В. В. Соціальні аспекти проблем формування і корекції особистості підлітка у діяльності виховно-трудових установ / В. В. Кибальченко, М. О. Супрун // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К., 2006. – № 5. – С. 169–177.
3. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К. : ВІАН, 2002. – 352 с.
4. Пташинський О. Соціальні аспекти охорони здоров'я в місцях позбавлення волі / О. Пташинський, О. Гунченко // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 2. – С. 23.